

Certel, N. (2019). Koruyucu Aile Derneklerine Üye Olan Koruyucu Ailelerin Bu Modele İlişkin Deneyim ve Değerlendirmeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 147-165.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 24.01.2018
Makale Kabul Tarihi: 02.05.2018

KORUYUCU AİLE DERNEKLERİNE ÜYE OLAN KORUYUCU AİLELERİN BU MODELE İLİŞKİN DENEYİM VE DEĞERLENDİRMELERİ¹

Experiences and Evaluations of Foster Families, Who are Members of Foster Family Associations, on this Model

Nurgül CERTEL*

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, certel08@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6513-1613

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, koruyucu ailelerin koruyucu aile sistemi ve sürecine ilişkin değerlendirmelerinden yola çıkarak bu modelde yaşanan sorunları ve sürecin tüm yönlerini koruyucu aile sistemi içerisindeki unsurları göz önünde bulundurarak anlamaktır. Bu bilgiler ışığında koruyucu aile modelinin geliştirilmesi için sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Niteliksel araştırma modeliyle tasarlanan çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla Denizli ve İstanbul Koruyucu Aile Derneklerine bağlı 26 koruyucu ebeveyn ile görüşmeler yapılmıştır. Denizli Koruyucu Aile Derneğine üye olan 13 koruyucu ebeveyn, İstanbul Koruyucu Aile Derneğine üye olan 13 koruyucu ebeveyn ile yapılan görüşmeler kuramsal bilgiler temelinde analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçları; koruyucu aile olma motivasyonu, bilgilendirme ve eğitim, uyum süreci, biyolojik aile ve koruyucu ailelerin sisteme ve sürece ilişkin genel değerlendirmeleri temaları altında yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Çocuk Refahı, Çocuk Koruma Sistemi, Koruyucu Aile Modeli.*

ABSTRACT

The aim of this research is to understand the problems experienced in the foster care system and all aspects of the process from the perspectives of the foster families and their evaluations of the system

¹“Koruyucu Aile Derneklerine Üye Koruyucu Ailelerin Bu Modele İlişkin Deneyim ve Değerlendirmeleri” isimli yüksek lisans tezimin bulgularını kullanarak yazdığım bu makalede tez danışmanım saygıdeğer Doç. Dr. Burcu Yakut Çakar’a katkıları ve desteği için teşekkür ederim.

and the process. In the light of this information, suggestions are made for the development of social policy and social services in order to develop the foster care model.

Designed as a qualitative research model, the study is based on the data collected via semi-structured in-depth interviews conducted with 26 foster parents who are members of Denizli and İstanbul Foster Family Associations (13 foster parents from each organization). The data was analysed and interpreted on the basis of theoretical knowledge.

Research result had been analysed under the main themes of; foster family's motivation, information and education, adaptation process, biological family and foster families' overall assessment about system and process.

Keywords: *Child Welfare, Child Protection System, Foster Care Model*

GİRİŞ

Her toplum çocuğu nasıl koruyacağını incelikli bir şekilde düşünmektedir. Hukuk, kültür, din gibi normatif standartlar toplumun üyelerini çocuğu nasıl koruyacaklarını seçmek konusunda şekillendirebilir ve bu seçimler çocukluğun doğasını etkileyebilir. Bununla birlikte temel soru: Çocuklar; insani ya da doğal tehlikelerden kaynaklı şiddet, istismar, dışlanma ve ihmalden çocukların temel hakları doğrultusunda nasıl korunacaklardır? (Wulczyn, Daro, Fluke, Feldman, Glodek ve Lifanda, 2010, s.5).

Çocuğun nasıl korunacağına ilişkin oluşturulan standartlar toplumdaki topluma değişim gösterebilir, fakat çocuğun temel hakları doğrultusunda nasıl korunması gerektiği sorusu bütün toplumların cevaplama gereken bir soru niteliğindedir. Çocuk koruma politikaları bağlamında korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile yanında desteklenmesine yönelik olarak geliştirilen modellerden biri de koruyucu aile modelidir. Koruyucu aile modeli çocuk koruma politikaları kapsamında korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile yanında desteklenmesi kapsamında oluşturulmuş çeşitli modellerden biridir.

“Koruyucu aile bakımı, çocuğa öz ailesi tarafından bakılmadığı, çocuğun evlat olarak verilmesinin mümkün olmadığı ya da uygun görülmediği durumlarda bir aile yanında geçici veya devamlı bir süre bakımının sağlanmasıdır” (Üstüner, Erol ve Şimşek, 2005, s. 131).

Koruyucu aile bakımı, ailesi yanında uygun bakımı alamayan çocuklara tam zamanlı olarak ebeveynlik rollerini yerine getirmek olarak tanımlanmakla birlikte çocuğun sağlıklı bir ortamda büyümesi ve bakımının sağlanması da koruyucu ailelerin hedeflerindedir. Koruyucu aile bakım modeli çocuğun biyolojik ailesine dönene kadar ya da evlat edinme hizmeti ile bir ailenin yanına kalıcı olarak yerleşene kadarki sürede bir ailenin yanında desteklenmesi amacıyla düzenlenmiş geçici bir modeldir (United States General Accounting Office, 1989; Akt: Gillis-Arnold, Crase, Stockdale ve Shelley, 1998).

Karataş (2007) bir çocuğun ailesi yanında bakımı ve korunması için alınabilecek önlemler ve hizmetler denildiğinde anlaşılması gerekenin bu alanda geliştirilecek sosyal politika ve planlar, yasal düzenlemeler, ailenin güçlendirilmesi ve desteklenmesini amaçlayan her türlü çalışma olmasıyla birlikte çocuğun aile yanında bakımının sağlanamadığı durumlarda ise yine aileye seçenek olarak aile yanında bakım türlerinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Çocuğun biyolojik ailesinin yanında desteklenemediği durumlarda yine aile yanında desteklenmesinin önemine istinaden koruyucu aile modeli çocuğun iyilik halini pekiştiren nitelikte bir model olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir çocuk koruyucu aile sisteminin ya da "çocuk refahı sistemi"nin içerisine girdiği zaman sadece tek bir sistemin içerisine girmemektedir. Daha doğrusu çocuk koruma sisteminin içerisine giren ve kendi biyolojik ailesi ile birlikte kalamayacak durumda olan çocuklar; birbirleriyle kesişen ve birbirini etkileyen çok yönlü ve daha güvenli bir ağın oluşturulmaya çalışıldığı bir sistem içine girer (Bass, Shields ve Behrman, 2004, s. 7).

Koruyucu aile modeli de içerisinde koruyucu aileleri, koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukları, bu çocukların biyolojik ailelerini, sosyal hizmet kurumlarını ve toplumu barındırmaktadır. Koruyucu aile modelinin bu özelliği nedeniyle çalışmada bu modelin içindeki bütün unsurlar görülmeye çalışılmıştır. Bu modelin içindeki bütün unsurların koruyucu ailelerin değerlendirmeleri ışığında ele alındığı bu çalışmada koruyucu ailelik süreci de irdelenmektedir. Kimi çocuklar istismarcı ya da ihmalkâr evlerden, ailelerinden alınıyor olmanın yarattığı şok ile bir çocuğun gelişiminin normal oranının dışında bir stresi deneyimler (Downs ve diğerleri, 1996; Akt: Whiting, 2000). Böyle bir süreç içinde çocuğun yeniden içine gireceği aile ortamının, aile bireylerinin özelliklerinin, çocuğa ilişkin tutum ve davranışlarının ve çocuktan beklentilerinin önemi büyüktür. "Risk altında" kategorisine giren çocuklar özellikle daha hassastır ve dışarıdan gelen zorluklara genellikle daha açıktır (Combrink-Graham, 1995; Lewit, 1993; Akt: Whiting, 2000).

Korunmaya ihtiyacı olan çocukların da risk altında olarak değerlendirilen koşullar neticesinde koruma altına alındıkları göz önünde bulundurulduğunda koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların da birtakım zorlu yaşam deneyimleri, travmatik süreçler gibi zorluklarla karşılaşmış olmaları muhtemeldir. Bu durumda koruyucu ailelerin süreçteki rolleri ve deneyimlerini görmek çocuklara yönelik uygulamaları da değerlendirebilmek adına önemlidir. Aynı zamanda koruyucu ailelerin tüm süreçte ne gibi zorluklarla karşılaştıkları ve bu sorunları hangi yöntemlerle çözdükleri, kimlerden destek aldıkları da önemli unsurlardır.

YÖNTEM

Bu araştırmada koruyucu ailelerin sisteme ve sürece ilişkin olarak değerlendirmelerinin bu modeli bütün aşamaları ile doğrudan deneyimleyen kişiler olmaları nedeniyle koruyucu ailelik sürecini ayrıntılı olarak görebilmek ve yorumlayarak çözümlenebilmek amacıyla nitel araştırma tasarımı kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013, s.45), nitel araştırma kavramının bir şemsiye

kavram olarak kullanılması ve bu şemsiyenin altında yer alabilecek kavramların birçok disiplin ile yakından ilişkili olması nedeniyle nitel araştırmanın tanımını yapmanın güç olduğunu belirterek nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanılarak algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma” biçiminde ifade etmektedir.

Koruyucu ailelerin bu modele ilişkin değerlendirmelerinin fenomenolojik bir araştırma yapılarak çözümlenmesi bu modelin eleştirel bir incelemeyle ele alınabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2013, s.78) fenomenolojik desenin yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli durumlarda karşımıza çıkan olgulara odaklandığını ve bu olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenolojinin uygun bir zemin oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmada koruyucu ailelerin bu modele ve sürece ilişkin değerlendirmeleri deneyimleri nihayetinde gerçekleştirmiştir, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen bilgiler bütünlüklü bir anlayışla değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma aktif olarak çalışmalarını yürüten ve çalışmaya katılmayı kabul eden İstanbul ve Denizli Koruyucu Aile Dernekleri ile gerçekleştirilmiştir. Dernek yöneticileri ile yapılan ön görüşmelerde örneklem alanı koruyucu aile derneklerinden birine üye, en az 1 yıldır koruyucu aile olan ve halen yanlarında koruyucu ailesi oldukları bir çocuğun bulunduğu koruyucu ebeveynler olması kararlaştırılmıştır.

Koruyucu aile derneklerinde gerçekleştirilen bu çalışma kartopu örneklem yoluyla ilerlemiştir. Denizli Koruyucu Aile Derneği başkanının aracılığı ile İstanbul Koruyucu Aile Derneği ile görüşülmüş ve çalışmaya katılım konusunda olumlu dönüt alınmıştır.

Denizli’de çalışmaya katılımı kabul eden 13 ve aynı şekilde İstanbul’da çalışmaya katılımı kabul eden 13 koruyucu aile ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma amacına uygun temel soruların yer aldığı, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken araştırmanın amacına uygun olarak ve literatürdeki tartışmalar ışığında, sistemin bütün unsurları ve sürecin tüm boyutları dikkate alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada uygulanacak olan soruların önceden değerlendirmesinin yapılabilmesi adına pilot çalışma yapılması öngörülmüştür. Ancak pilot çalışmalar ile çalışmaya dâhil olacak görüşmeciler örneklem içinde yer alamayacağından pilot çalışmalar Denizli ve İstanbul dışında bir ilde önceliklendirilmiştir. Kocaeli’ de bulunan iki koruyucu aile ile irtibata geçilerek pilot çalışma yapılmış ve görüşme formuna son hali verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Çalışmaya Türkiye’de aktif olarak çalışma yürüten koruyucu aile derneklerinin araştırması yapılarak başlanmıştır. Çocuk alanında çalışmalar yapan uzmanların önerisi ile ilk olarak

Ankara Koruyucu Aile Derneği ile e-posta üzerinden iletişime geçilmiş, dernek yönetimi ile çalışmaya ilişkin görüşmeler yapılmış, fakat çalışmaya katılıma ilişkin olumlu ya da olumsuz herhangi bir dönüt alınmamıştır. Bu alanda çalışmalar yürüten derneklerin incelemesi esnasında Denizli Koruyucu Aile Derneği'nin aktif olarak çalışmalar yürüttüğü görülmüştür. Böylece ikinci olarak Denizli Koruyucu Aile Derneği başkanı ile iletişime geçilmiş ve derneğin çalışmayı destekleyeceği bilgisi edinilmiştir. Denizli Koruyucu Aile Derneği başkanının aracılığıyla İstanbul Koruyucu Aile Derneği ile görüşülmüş ve çalışmaya katılım konusunda olumlu dönüt alınmıştır. Görüşmecilerin listesinin ve görüşme takviminin programlanması katılımcı dernekler tarafından gerçekleştirilmiştir. Nihai olarak, 2015 yılı Haziran-Ekim ayları arasında Denizli ve İstanbul'da, toplamda 26 koruyucu ebeveyn ile görüşülerek alan çalışması tamamlanmıştır. Her iki kentte de gerçekleştirilen görüşmeler öncesinde görüşmeci koruyucu ailelere çalışmanın içeriği anlatılarak katılımcı bilgi ve onam formu sunulmuş, formun bir nüshası görüşmecilere bırakılmıştır. Tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen görüşmeler, 30 ila 100 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin analizi

Görüşme sürecinde ses kaydı alınmış daha sonra kayıtlar yazıya dökülerek bilgisayara aktarılmıştır. Yazıya geçirilen görüşmelerden, her bir görüşme sonrasında tutulan saha gözlem notları ve bütün deşifreler araştırmanın amacı ve sorunsalı bağlamında birkaç kez okunarak öne çıkan temalarla bağlantılı olarak kodlar belirlenmiştir. Strauss (1987) nitel veri kodlamanın üç türü olduğunu belirterek araştırmacının bu kodlamalar ile verileri üç ayrı zamanda gözden geçirdiğini söylemiştir (Neuman, 2010). İlk olarak açık kodlama yapılarak veriler kategorilere ayrılmaya çalışılmıştır. Veriler ikinci kez kontrol edilerek eksenli kodlama ile başlangıçta belirlenmiş olan kodlar kontrol edilmiştir. Eksenli kodlama, "araştırmacının kodları düzenlediği, bağlantılandığı ve temel analitik kategorileri keşfettiği nitel verileri kodlamanın ikinci aşamasıdır" (Neuman, 2010). Son olarak yapılan kodlamanın kontrolünün yapıldığı seçici kodlama yapılmıştır. Seçici kodlama, "nitel verilerin kodlanmasında, araştırmacının geliştirilmiş olan kavramsal kodlama kategorilerini destekleyecek olan verileri belirlemek ve seçmek için önceki kodları incelediği kodlamanın son aşamasıdır" (Neuman, 2010).

Kodlama analiz için önemli olsa dahi tek başına analiz için yeterli olmaması nedeniyle aynı zamanda analiz sürecinde not da alınır (Roberts ve Priest, 2006; Maxwell, 1992; Akt: Balcı, 2015). Glaser'in (1978, 83-84; Akt: Balcı, 2015) not tanımına göre not, araştırmacının kodlama yaparken aklına gelen kodları ve bunlar arasındaki ilişkileri yazılı olarak ifade etmesidir. Bu çalışmada veriler çözümlenirken gerekli kodlamalar ve not alma işlemi eş zamanlı olarak yürütülmüştür.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik açısından verilerin çözümlenmesi sürecinde kodlayıcılar arası görüş birliği olması nedeniyle kodlama süreci için bir dış kontrolün yapılması gereklidir (Creswell, 2013). Araştırmanın güvenilirliği için kayıtlar ve yapılan kodlama işlemi nitel araştırma

konusunda deneyimli bir araştırmacı tarafından rutin olarak kontrol edilmiş, yapılan kodlamaların tutarlı olduğu sonucuna karar verilmiştir.

Verilerin çözümlenmesi sürecinde görüşmecilere ilişkin belirteçler oluşturulmuştur. Katılımcılara ilişkin bulgular ve yorumlar bölümünde gizliliğin sağlanması adına kullanılan belirteçler şu yapıda oluşturulmuştur: (Cinsiyet-görüşmeci sırası, görüşmecinin yaşı, koruyucu ailelik süresi, koruyucu ailesi olunan çocuk sayısı/koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun yaş aralığı).

BULGULAR

Araştırmanın bulguları beş tema çerçevesinde incelenmiştir. Temalar yukarıda da değinildiği üzere araştırmanın amacı doğrultusunda koruyucu aile sisteminin bütün unsurları ve koruyucu ailelik sürecinin bütün aşamaları dikkate alınarak elde edilen veriler işığında oluşturulmuştur.

Koruyucu Aile Olma Motivasyonu

Koruyucu aile olma motivasyonu üzerine yapılmış olan araştırmalara göre insanları koruyucu aile olma konusunda motive eden en etkili unsur çocukların toplum içindeki durumları ve koruyucu ailelerin kendi kişisel tatmin ihtiyaçlarıdır (Tyebjee, 2003; Akt: Daniel, 2011, s. 911). Kimi çalışmalarda ise koruyucu ailelerin koruyucu aile olmada öncelikli motivasyonlarının bir çocuğun yaşamında değişim yaratma isteği olduğu ifade edilmiştir (Denby, Rindfleisc ve Bean, 1999; Baum, Crase ve Crase, 2001; Tybjee, 2003; Rdger, Cumming ve Leschied, 2006; Akt: Daniel, 2011, s. 911).

Bu çalışmada koruyucu aile olma motivasyonu sosyal sorumluluk anlayışı ve çocuk sahibi olma isteği kategorilerinde değerlendirilmiştir.

Sosyal sorumluluk

Koruyucu aile olma motivasyonu üzerine yapılan çalışmalar birtakım konularda farklılaşsalar da birçok çalışmanın ortaklaştığı belli kategoriler olmaktadır. Sosyal sorumluluk anlayışının neticesi olarak bir çocuğun yaşamında değişim yaratma isteği de bu kategorilerden biri olarak değerlendirilebilir.

Koruyucu ailelerin farklı dinamiklerden etkilenen koruyucu aile olma motivasyonları görüşmelerde ailelerin bunu sosyal sorumluluk olarak değerlendirdiklerini belirtmesi üzerine yoğunlaşmıştır:

Sosyal sorumluluk, benim sorumluluğum diye düşündüm. Bizim yıllardır içinde olduğumuz bir sistemdi artık zamanı geldi diye düşündük. Öğrencileri ben kuruma götürüyorum yaklaşık yirmi beş yıldır bu sistemi biliyorum hem dernek çalışmalarını da biliyorum, dört buçuk yıl önce biz de artık sisteme dâhil olalım dedik. (K7, 46 yaş, 4 buçuk yıl, 2/ 6-12 yaş).

Ailenin bu kararı vermesinin üzerinde farklı etkilerin olduğu dikkati çekmiştir, koruyucu aile bakım modelini tanıyor olmanın önemiyle birlikte koruyucu aile derneğinin çalışmalarını da biliyor olmak karar alma sürecinde etkili olmuştur.

a) Çocuk Sahibi Olma İsteği

Çocuk sahibi olma isteği ailelerin koruyucu aile olma kararı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuş birçok aile hiç çocukları olmadığı ya da biyolojik çocuklarına kardeş olması amacıyla koruyucu aile olma kararı aldıklarını belirtmişlerdir.

Yani başvurma amacım, yani bir çocuğumun daha olmasıydı. Yani bunu hani kendi imkânlarımla değil de ihtiyacı olan bir çocuğa bakım sağlayarak gerçekleştirebilmenin daha faydalı olacağını düşündüm. Amaç, hem topluma bir örnek olmak, hem de yani aynı şekilde bir çocuğa şey yapmak, yani hani yetiştirmek hayata kazandırmak. Odur yani. (K8, 36 yaş, 2 buçuk yıl, 1/3-6 yaş).

Görüşme yapılan ebeveynlerden birçoğunun biyolojik çocuğu olmasına rağmen koruyucu aile olma nedenlerini çocuk sahibi olma isteği olarak belirtmişlerdir. Bu durum bir yönüyle ihtiyacı olan bir çocuğa destek olmayı barındırırken kimi yönleriyle de cinsiyet olarak sahip olunamayan bir çocuğa sahip olmak ya da biyolojik çocuğun kardeşinin olması şekliyle gerçekleşmiştir.

Bilgilendirme ve Eğitim

Koruyucu ailelerin çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesinden önceki uygun olmayan ebeveyn bakımının neden olduğu olumsuz deneyimler neticesinde çocukta var olan sıkıntıları tanımaya, bunların anlamını anlamaya ve bunlara karşı uygun davranışları sergilemesine yardımcı olan müdahaleler geliştirilmelidir (Dubois-Comtois ve diğerleri, 2015, s. 128). Koruyucu ailelerin başvuru sürecinde ve sonrasında korunmaya ihtiyacı olan çocuğa ve koruyucu aile modeline, süreçte karşılaşılabilecekleri zorluklara ve bu durumlarda ne tür çözüm yolları aramaları gerektiğine ilişkin bilgilerinin olması gerekmektedir.

Bilgilendirme ve eğitim teması koruyucu ailesi olunan çocuğa ilişkin bilgilendirme, koruyucu ailelerin başvuru sürecinde çocukların biyolojik ailelerine dönebileceklerine ilişkin bilgileri, koruyucu aile olma sürecinde alınan eğitim kategorilerinde değerlendirilmiştir.

a) Koruyucu Ailesi Olunan Çocuğa İlişkin Bilgilendirme

Koruyucu aile bakım sürecini etkileyen dinamiklerden biri de koruyucu ailesi olunacak çocuk hakkında önceden yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaktır. Koruyucu ailelerin başvuru sürecinde çocuk hakkında bilgilendirilmeleri gerekliliği dikkati çekmiştir.

Görüşmeye katılan koruyucu ailelerden büyük bir çoğunluğu çocuk hakkında kendilerine verilen bilgilerin sınırlı olduğunu dile getirmiş, bu durumun süreç içinde kendilerine birçok konuda zorluk yarattığını ifade etmişlerdir:

Ben ilk bir buçuk yıl evde psikolojik olarak çökmüş halde yaşadım. Çünkü insanlar hamile kalıyorlar doğum esnasında bile psikolojileri değişebiliyor, çocuğunu bedeninde yaşadığı halde. Sonra doğum yapıyor, loğusalık döneminde bile psikolojisi bozulabiliyor insanın. Çünkü insanın düzeni bozuluyor. Ben üç buçuk yaşındaki B'i eve aldım geldim. Travma yaşamış çocuk nedir bilmeden bu çocuk ne yapar ne eder kimse bize bir şey anlatmadan geldik eve... Sosyal hizmetlerin çocuk hakkında bilgisi yok. Çocuğu tanımıyorlar, çocuk hakkında hiçbir şey bilmiyorlar. Çocuk aşı olacak, bu çocuk aşı olmuş mu diyoruz e bilmiyoruz, nasıl bilmiyorsunuz e teslim alırken biz aşı kartı mı sorduk. Bu kadar başıboş bir sistem, yani hiç mi bir insan bir şey oluştururken yani yuvayı oluşturuyorsunuz, çocuk esirgeme kurumunu oluşturuyorsunuz, bundan kaç sene önce onu bilmiyorum, ama hiç mi gelişmez ya bu kurum? Yani tamam oluştuğu zaman belki mükemmel bir kurum olmayabilir, ama bir şekilde gelişir ya. (K4, 50 yaş, 3 yıl, 1/6-12 yaş).

b) Koruyucu Ailelerin Başvuru Sürecinde Çocukların Biyolojik Ailelerine Dönebileceklerine İlişkin Bilgileri

Koruyucu aile modeli devlet koruması altında bulunan çocukların biyolojik ailelerine döndürülene kadar bir ailenin yanında desteklenmesi üzerine yapılandırılmış geçici bir modeldir. Koruyucu ailelerin sistemin bu özelliğine ilişkin başvuru sürecinde bilgi sahibi olmaları ilerleyen dönemler için gerekli bir durumdur.

Koruyucu aileler çocuğun biyolojik ailesine döndürülebileceği konusunda süreçte bilgilendirildiklerini belirtmişlerdir:

...Ama ilerde çocuğu alabilirler dediler ben de her şeye hazırım dedim. Zaten diğer kızımdan da hazırım. Zaten koruyucu aile derneğimizde de bunun hakkında birbirimizi eğitiyoruz. Bir gün yanımızdan gideceğini, bu çocukların bizim olmadığının bilincindeyiz. Tamam dedim, kalabileceği kadar kalsın ben onun elinden tutabildiğim kadar tutarım en azından benim yanımda yaşadığı kadar topluma hazır bir birey olarak yetişir dedim. (K5, 60 yaş, 3 yıl, 1/ 6-12 yaş).

Koruyucu aile bakım modelinin geçici bir bakım modeli olması sürecin en başında koruyucu aile adaylarının bu konu hakkında bilgilendirilmelerini gerekli kılmıştır.

c) Koruyucu Aile Olma Sürecinde Alınan Eğitim

Zorlayıcı davranışların bir dizi gelişimsel deneyimler nedeniyle koruma altındaki çocuklarda daha çok saptanması muhtemeldir. Bunlar doğum öncesinde alkole maruz kalma, patojenik bakıcılık ve bağlanma deneyimleri, travma ve/veya ihmale maruz kalma gibi deneyimlerdir (Oswald ve diğerleri, 2010; Perry, 2006; Akt: Octoman, Mclean ve Sleep, 2014, s. 11). Bu davranışlarla başa çıkabilmek için koruyucu aileler için öncelikli olarak önerilen eğitim olmaktadır (Hudson ve Levasseur, 2002; Mcgregor, Rodger, Cummings ve Leschied, 2006; Murray ve diğerleri, 2011; Akt: Octoman, Mclean ve Sleep, 2014).

Koruyucu aile yönetmeliği madde 10'a göre koruyucu ailelere Temel Aile Eğitimi ve Koruyucu Aile Birinci Kademe Eğitimi verileceği belirtilmektedir. Ayrıca yine ilgili maddeye göre özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocukların koruyucu ailelerine ise Koruyucu Aile İkinci Kademe

Eğitimi verileceği belirtilmektedir. Fakat görüşmeye katılan ailelerin büyük bir çoğunluğu herhangi bir eğitime tabi tutulmadıklarını ifade etmişlerdir:

Hayır. Hayır, büyük harflerle. Ama bilgilendirme yapılıyor. Tabi başvuru sürecinde bir bilgilendirme yapılıyor. Sadece kurum bazında bilgilendirme yapılıyor, yani koruyucu ailenin hakları anlamında değil çocuğun hakları anlamında... Ya çocuk lehine olan şeyleri söylüyorlar. Mesela koruyucu aile olarak sizin şu hakkınız vardır bu hakkınız vardır gibi şeyleri sonradan öğreniyorsunuz. Bu normal devlet mantığı ile süreç işliyor. (E1, 53 yaş, 4 yıl, 1/ 6-12 yaş)

Uyum Süreci

Koruyucu aile bakımındaki çocuklar ruhsal sağlık sorunları, toplumsal sorunlar ve okuldaki sorunlarına ek olarak sıklıkla daha önceden maruz kalmış oldukları fiziksel ya da cinsel istismarın nükseden sonuçları ile de mücadele etmektedirler (Galehouse, Herrick ve Raphael, 2010; Holland ve Gorey, 2004; Akt: Cooley, Petren, 2011, s. 1968). Tüm bu zayıf noktalara ek olarak, çocuğun yaşı, ihmal ve istismarın hikâyesi, davranış sorunları, biyolojik ailede varsa madde ve alkol kullanım hikâyesi, çocuğun daha önceki yerleştirilmelerinde yaşanan kesintiler ve şu andaki koruyucu ailenin sahip olduğu biyolojik çocuk vb. unsurlar çocuk için birer risk faktörü olabilir (Leathers, 2006; Oosterman, Schungel, Slot, Bullens ve Doreleijers, 2007; Akt: Cooley, Petren, 2011, s. 1968).

Uyum süreci teması koruyucu ailelerin uyum sürecinde yaşadıkları zorluklar, koruyucu ailelerin uyum sürecinde yaşadıkları zorlukları çözme yöntemleri kategorilerinde değerlendirilmiştir.

a) Koruyucu Ailelerin Uyum Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar

Koruma altındaki çocuklarda karşılaşıldığı belirtilen bir dizi davranış bulunmaktadır ve bu davranışlar koruyucu aileler için aile yaşamı içinde bir çocukla yaşamaya alışmaya çalışmak bağlamında karşılaşılan diğer sorunlardan daha zor olabilir. Örneğin, ciddi boyutta sosyal korkular ve alışılmadık sosyal etkileşim örüntüleri, yüzeysel ilişkiler, yabancılarla gelişi güzel arkadaşlıklar, cazibeyi kullanma ve manipüle etmek için etkilemeye çalışma gibi (Bruce, Heimberg, Blanco, Schneier ve Liebowitz, 2011; Clarke, Ungerer, Chahoud, Johnson ve Stiefel, 2001; DeJong, 2010; Prew, Suter ve Carrington, 1990) durumlar koruyucu aileler ve çocuk arasındaki ilişkide büyük bir gerginlik yaratabilir (Octoman, Mclean ve Sleep, 2014, s. 11).

Terk edilme korkusu çok yoğun. Hala var hala... Babaya güveniyor babada problem yok, ağabeyde ablada problem yok, bende hala şüphe var o da kendi biyolojik annesinden kaynaklı. En yakın benim, beni görüyor en yakını olarak fakat hala bana böyle zorlama var nerede bıktıracağım falan, bir taciz ediyor sürekli falan hala yani. (K20, 54 yaş, 5 yıl, 1/ 6-12 yaş).

...Ondan sonra eve uyum sürecinde gece hiç uyumayan sürekli agresif, bağırır, dövüşen iki çocuk vardı uzunca bir süre... Kırıp döküyorlardı her şeyi, yani ciddi zarar vermek amaçlı maddi değerinin ya da manevi değerinin ne olduğunu düşünmeksizin, zaten dürtüsel hareket var, eline geçeni fırlatıp kırıyordu, çekiçle kırıyordu, birbirlerini öldüresiye dövüyorlardı. Ciddi bir savaş vardı aralarında, hem çok iyi dost hem düşman... (K7, 46 yaş, 4 buçuk yıl, 2/ 6-12 yaş).

Görüşmeciler değişen aile yapısını kendileri açısından değerlendirerek ailede yeni birinin varlığına alışmaya çalışmak, çocuğun duygusal davranışsal sorunlarıyla uğraşmak, kimi zamanlarda bütün yükü kendi omuzlarında hissetmeleri gibi nedenlerle zorlandıklarını ifade etmişlerdir:

İlk kızımda şöyle hatırlıyorum, önce evde yabancı birinin varlığını kabullenme bir garip geliyor insana. Yani evde hep dört kişisiniz bir bakıyorsunuz beş kişisiniz, bir ara sanki o gelmiş de gidecek modunda oluyorsunuz, ama sonra ruhsal olarak bunu kabullenmek doku nakli gibi organ nakli gibi bir şey düşünüyorum ben bunu hani o ailenin içinde yabancı bir kişi... Sizin açınızdan da o ısınma ve bağlanma süreci en az bir yılı alıyor bunu gözlemlerim. Evet, çocukla iletişiminiz gayet güzel oluyor, çok güzel bir paylaşım yaşıyorsunuz, ama yüreksel ya da ruhsal diyeyim o yakınlık ilk anda kurulamıyor o bir arkadaşınızın komşunuzun gelmiş çocuğu gibi hissediyorsunuz. (K1, 58 yaş, 17 yıl, 3/12+ yaş).

b) Koruyucu Ailelerin Uyum Sürecinde Karşılaştıkları Sorunları Çözme Yöntemleri

Birçok davranış probleminin varlığını teorik olarak birtakım ölçütler üzerinden standardize ederek tanımlamaya çalışırken uygulamaya ilişkin literatürde bu davranışların kapsamı hakkında ve koruyucu ailelerin bu durumu nasıl karşıladıklarına ilişkin ciddi bir boşluk oluşmaktadır (Farmer ve diğerleri, 2005; Whenan ve diğerleri, 2009; Akt: Octoman, Mclean ve Sleep, 2014, s.12).

Görüşmeye katılan ailelerin bir kısmı uyum sürecinde karşılaşmış oldukları zorlukları dışarıdan bir uzman desteği alarak çözmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir:

Tabi biz çocukluğundan beri yani aldığımız tanıdığımız süreçlerden beri uzun sürelerle çocuk pedagoglarıyla hep görüşürdük... Tabi ben yardım destek alıyordum tanıdık arkadaşlarım vasıtasıyla böyle psikolog pedagoğlardan, işte o böyle yaptığı zaman çok normal, şudur budur diye kurumdan da aynı şekilde. (K17, 51 yaş, 11 yıl, 1/12+yaş).

Görüşmeci kimi koruyucu ebeveynler süreçte yaşadıkları zorlukları çözmek adına koruyucu aile derneğinden destek aldıklarını, derneğe gelen diğer koruyucu aileler ile benzer sorunlar yaşadıklarını görmenin onlardaki yalnızlık hissini azalttığını ve onları rahatlattığını ifade etmişlerdir:

Bir de bu örgütlenme çok büyük bir avantaj aslında bunu da yazalım. Koruyucu aile derneği kurulduktan sonra biz yaşadıklarımızın birbirine çok benzer olduğunu gördük. Çünkü orada yalnızsınız ve baş etmeye çalışıyorsunuz. Dernek kurulup herkes birbiri ile tanıştıktan sonra aynı sorunları benzer sorunları yaşadığımızı gördük, yalnız olmadığımızı gördük bir de çözüm yöntemlerini... Bazen öyle oluyor ki hakikaten biz birbirimize dernekte şunu yaptık bunu yaptık diye anlatırken çok güzel, etkin çözüm yöntemleri geliştiriyoruz, yani bir profesyonelin aklına gelmeyecek çözümü biz orada kendimiz buluyoruz. Bunlar çok büyük avantajlar oldu. İşte odak grup çalışmaları yaptık, dramalarda birbirimizi tanıdık ve hani farklı sosyo-ekonomik düzeyde eğitim düzeyinde de olsak benzer insanlar olduğumuzu gördük. Burada insan mutlu oluyor yani tek olmadığını görüyorsun ya o bir güç aslında. Her

ilde kurulup aktif çalışmaya başlarsa koruyucu aileler çok ciddi desteklenirler. (K7, 46 yaş, 4 buçuk yıl, 2/6-12 yaş).

Koruyucu aile derneklerinin süreçteki en önemli işlevi koruyucu aileleri bir araya getirerek iletişime geçmelerini sağlamak olmuştur, böylelikle koruyucu aileleri yaşadıkları sorunların sadece kendilerine ait olmadığını görebilme imkânına erişmiş, yalnız oldukları hissinden uzaklaşmış, değişik çözüm yöntemleri keşfedebilmiş, daha tecrübeli koruyucu ailelerden bilgi edinebilmişlerdir. Bu bağlamda örgütlenmenin sorunların çözümü, bağlantı kurma bilgilendirme gibi konularda önemli bir işlevi olduğu dikkati çekmiştir.

Biyolojik Aile

Koruyucu aile modeli bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gereken bir modeldir ve bu değerlendirme sürecinde de göz önünde bulundurulacak önemli unsurlardan biri de biyolojik ailelerdir. Koruyucu aile modelinin koruma altına alınan çocuğun biyolojik aileye dönene kadarki sürede desteklenmesi vurgusu bütün sistemi etkileyen, şekillendiren bir faktördür.

Biyolojik aile teması; biyolojik aile ile çocuğun görüşme süreci ve koruyucu ailelerin biyolojik aileye dönüş ve biyolojik aile görüşmelerine ilişkin düşünceleri kategorilerinde değerlendirilmiştir.

a) Biyolojik Aile ile Çocuğun Görüşmesi Süreci

Biyolojik aile görüşmeleri ve duygusal ve davranışsal sıkıntılar arasındaki ilişkiyi anlamak koruyucu ailelere, biyolojik ailelere ve koruyucu aile bakımında olan çocuklara en iyi hizmeti sunabilmek için çok önemli adımlardan biridir (Leathers, 2003, s.55).

Görüşmeci kimi koruyucu ebeveynler çocukların biyolojik aile görüşmelerinin düzensiz olması ya da çocuk ile biyolojik aile arasında sıkı bir bağın olmamasının çocuklara zarar verdiğini ve görüşme sonrasında çocukta duygusal ve davranışsal boyutta birtakım değişiklikler yaşandığını ifade etmişlerdir:

Annesini gördüğü dönemlerde çok sık aralıklarla uyanıyordu. Görüşmelere gittiğimizde annesi görüşmeye gelmiyordu en çok problemi orada yaşıyorduk. N. görüşmeye gittiğinde annesi gelmediği zamanlarda annesini çok arıyordu, tek tek kurumdaki odaları dolaşıyordu, sürekli bütün odaları arıyordu, hatta sosyal hizmet uzmanı alıp bütün odaları gezdiriyordu. Annesi çok geç geliyordu ya da gelmiyordu... Tabi biraz huzursuzlaşıyor, uyku hali geliyor uyumak istediğini söylüyor. Eğer eşim yanımdaysa babasına çok naz yapıyor, bir şeyler istiyor sürekli. (K2, 45 yaş, 15 ay, 1/ 0-3yaş)

Biyolojik aile görüşmelerinin çocuğu duygusal ve davranışsal yönden nasıl etkilediği görüşmenin niteliği kadar görüşmelerin sıklığıyla ilişkilidir. Koruyucu ailelerin görüşmelere karşı tutumu, çocuğun bakım altında olduğu sürenin uzunluğu ve görüşmelerin sıklığı çocuğun görüşmelere karşı tepkilerini etkileyen faktörlerdendir (Leathers, 2003, s.53).

Koruyucu aile bakımındaki çocukların biyolojik aile görüşme süreci ve sonrası çocuklar açısından sıkıntılı geçmektedir. Katılımcılar biyolojik aile görüşmeleri için uygun bir ortamın hazırlanmadığını, çocuğun görüşmelere gitmek istemediğini ve görüşme sonrasında bir süre birtakım sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kimi durumlarda meslek elemanlarının verdiği kararı yanlış, kurduğu ilişkiyi de yetersiz bulmaktadırlar.

Türkiye’de koruyucu aile modeli uygulamalarının eksikliklerinden biri de bu modelin bütün bir sistem olarak değerlendirilemeyip bu sistemin bir unsuru olan biyolojik ailelerle herhangi bir çalışma yapılmıyor oluşudur. Bu modelin çocuğun biyolojik ailesine dönene kadar ki süreçte aile yanında desteklenmesi zeminine oturtulmuş bir model olması çocuğun biyolojik ailesine dönebilmesi için uygun koşulların da sağlanabilmesi adına biyolojik aileler ile çalışmaların da yapılması gerektirmektedir. Koruyucu aile modelinin yaygınlaştırılmaya çalışılması kurum bakımı altındaki çocukların sayısının azaltılmaya çalışılması bakımından olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak, kurum bakımındaki çocukların sayısındaki artışların da çocukların biyolojik ailelerinde yaşadıkları sorunların ve risklerin artışıyla paralel olduğunu dikkate alabilen yönetsel bir algı gerekmektedir.

b) Koruyucu Ailelerin Biyolojik Aileye Dönüş ve Biyolojik Aile Görüşmelerine İlişkin Düşünceleri

Çocuklar için kalıcı bakımının amacı onların biyolojik aileleriyle tekrar bir araya getirtilmeleridir ve koruyucu aileler bu süreçte çocuğun biyolojik ailesi ya da biyolojik aileden kimi üyeleriyle çalışabilmeli ya da yapılan çalışmaları desteklemelidir. Fakat bazı koruyucu aileler bu durumu zor bulmaktadır (Corser ve Furnell, 1992; Akt: Buehler, Rhodes, Orme ve Cuddeback, 2006, s.540). Özellikle koruyucu aileler çocuğun biyolojik ailesine dönüşünü çocuk adına güvenli bulmadıkları zaman biyolojik aile ile yeniden bir araya gelişlerin zor olacağına inanmaktadır (Seaberg ve Harrigan, 1999; Akt: Buehler, Rhodes, Orme ve Cuddeback, 2006, s.540).

Görüşme yapılan koruyucu aileler çocuğun biyolojik ailesine dönüşlerinin en temel hakları olduğunu kabul etmekle birlikte bunun gerçekleşebilmesi için birtakım şartların iyileştirilmesi gerektiğini aksi durumda böyle bir durumu kabul etmelerinin çok zor olduğunu dile getirmişlerdir:

Ben şöyle karşılıyorum eğer anne babası ki inanmıyorum, psikolojileri düzelirse, dört çocuklarına bakabilecek ekonomik güce sahip olurlarsa, madde bağımlılığı kalkarsa, hırsızlık, fuhuş olaylarından uzaklaşırlarsa, bir düzen oluştururlarsa evet olabilir. Hiç kimse bir çocuğun annesi yerine kendini koyamaz. Yani ben böyle düşünmezsem ben kendi çocuklarıma da ihanet etmiş olurum... O anne yerine kimse konamaz, ama şu saydığım şeyler asla ve asla kendiliğinden olacak şeyler değil. Siz bir kez düştüğünüz zaman toparlanmanız çok zor... Bu insanlar evleri olmayan, sosyal güvenceleri olmayan, bir maddi bağları olmayan, maaşları olmayan, eğitimsiz... Yani bu insanların toparlanması için sihirli bir elin onlara dokunması lazım o el de yani bilmiyorum biraz zor. Bir de ben şunu da söylemek isterim ben isterim ki önce diğer çocuklarını kurtarsınlar. (K4, 50 yaş, 3 yıl, 1/6-12 yaş).

Yani aile şartlarını kendisi sağladıktan sonra elbette ki çocuğu, çocuğa sahip olmak en büyük hakları yani ama şartlarını sağlayamazsa da uzun yıllar hani bizim yanımızda kalmış çocuk hani iki buçuk yıl belki üç yıl sonra belki beş yıl sonra tamam artık ben çocuğumu alabilirim dediğinde o çocuk üstündeki travması ya da şeysi ne olur onu bilemem açıkçası yani onlar artık hani ben üstüme düşeni yapıyorum. Ama gerisi uzmanlara kalmış. (K8, 36 yaş, 2 buçuk yıl, 1/3-6 yaş).

Koruyucu aileler bu sürece kendileri için başlamadıklarını çocuk için en iyi karar ne ise onun uygulanması gerektiğini vurgularken biyolojik ailede herhangi bir değişim olmadığı müddetçe çocuğun ailesi ile yeniden bir araya getirilmesinin sağlıklı olmadığına inandıklarını dile getirmişlerdir. Yeniden bir araya gelişlerin koruyucu aile yanında uzun yıllar geçtikten sonra gerçekleşmesinin sadece çocuk açısından değil aynı zamanda koruyucu aileler açısından da yıpratıcı, üzücü bir süreç olacağını ifade etmişlerdir.

Kimi koruyucu ailelerin ise çocuk ile kurdukları yoğun sevgi üzerine olan ilişkileri neticesinde çocuğun biyolojik ailesine döndürülmesine ilişkin sorular soruları dahi soruyu cevaplamamak için konunun etrafında dolaşan cevaplar ile yanıtladıkları dikkati çekmiştir:

Valla şimdi herhalde psikolojim bozulur bozulmaz diyemem. İster istemez, çünkü o benim bir çocuğum, onun yanında hep ben vardım ateşlendiği, hastalandığı zaman, çünkü biz M'i aldığımızda çok hastaydı M, astım hastası olduğu için, işte daha dişleri yoktu, emekleyemiyordu, o yüzden biraz psikolojim bozulur ama tabi ki M'i de kaybetmek istemem. M'i kaybetmek istemediğimden dolayı da ailesiyle görüştürdüm diye düşünüyorum.

[Peki, tamamen geri dönebilme durumunda?]

Onu düşünmüyorum. (K24, 38 yaş, 2 yıl, 1/0-3 yaş).

Görüşmeci koruyucu ebeveynler çocukların biyolojik ailelerine dönüşlerinin onların hakkı olduğunu kabul etmektedirler fakat çocuk ile aralarında kurdukları bağın neticesinde yine aynı sorunları yaşamamasından duydukları endişeyi dile getirerek kendi zihin karışıklıklarını da ifade etmişlerdir. Molin (1988) koruyucu aileliğin bu belirsiz yönü ile baş etmede zorluk yaşayan ailelerin bu alandaki yeterliliklerini artırmak için aileler bu konuda terapötik bir destek almaları gerektiğini belirtmiştir (Buehler, Rhodes, Orme ve Cuddeback, 2006).

Koruyucu Ailelerin Sisteme ve Sürece İlişkin Genel Değerlendirmeleri

Koruyucu ailelerin sisteme ve sürece ilişkin değerlendirmelerinin eğitim, koruyucu ailelik sürecine hazırlık dönemi ve çocuğa ilişkin bilgilendirme üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Yani koruyucu ailelik, eğitimler falan az bence hani bizler biraz daha eğitilmiş bilinçli hani kendini kontrol edebilen insanlarız, ama yani mesela ev ziyaretlerini öylesine yapmış olmak için yapacaklarına zaman zaman bence seminerler yapmalılar ve bunları zorunlu hale getirmeliler. Çünkü benzer sorunlar, bir kere iki kere falan toplantı oldu, koruyucu aileleri topladılar işte birtakım sorunlar konuşuldu falan bu güzel bir toplantıydı, ama mesela bir daha arkası gelmesi. Bence eğitimler yapılması lazım yaşanan sorunları bir anketle analiz etmeliler işte ne bileyim çoğunda öğrenme geriliği var, hiperaktivite var mesela bunlarla ilgili mesela çok iyi uzmanlar barındırıp ücretsiz destek vermeliler. (K16, 44 yaş, 4 buçuk yıl, 1/ 6-12 yaş).

Görüşmeci koruyucu ebeveynler süreç öncesinden eğitim almanın önemini vurgulayarak kendilerini zorlayan durumları dile getirmişler, **koruyucu ailelik sürecine hazırlık** aşamasından geçmiş olmaları gereğine dikkati çekmişlerdir:

Yani ben bir hazırlık aşamasından geçmeliydim. Neyle karşılaşacağımı bilmeliydim. O uyum süreci, kimi çocukta üç ay sürüyor, kimisinde altı ay, bir yıl, o süreci başarı ile atlatan ailelerde o çocuklar kalıyor. Yoksa bir haftada on günde iki ayda çocuk geriye dönüyor iade çocuk oluyor bu sefer çünkü aile baş edemiyor... İlk uyum süreci çok sancılı geçiyor. Yani o hazırlık aşamasının çok iyi verilmesi lazım. Sonrasında da belki altı ay belki bir yıl aile çok yakından izlenmeli ve desteklenmeli. Çünkü aile de yıpranıyor çocuk da yıpranıyor bu süreçte... Ama bizim o ilk zamanlardaki yeni bir aile yeni bir ortam, kurallar, yeni okul her şey yeni çocuk için. (K7, 46 yaş, 4 buçuk yıl, 2/ 6-12 yaş).

Koruyucu aileler sisteme ilişkin değerlendirmelerinde **çocuğa ilişkin bilgilendirme** konusuna da değinmişlerdir. Koruyucu ailelere süreçte bilgilendirme yapılması gereken konulardan biri de koruyucu ailesi olacakları çocuğun özellikleridir. Görüşmeci koruyucu ebeveynler çocukları yanlarına yerleştirilmeden önce çocuğu tanıtıcı bilgilerin verilmesinin kendilerini sürece hazırlamak adına gerekli olduğunu belirtmişlerdir:

Kuruma aile ziyaretlerine gidip geldikçe yuvada çalışan kişilerle tanıştım, N'î tanıyan onla ilgilenen, N yuvaya gittiğinde bir buçuk iki ay hastanede yatmış, aileden ayrıldığı için yemekten içmekten kesilmiş, dünyayla temaslarını kesmiş. Ben bunları sosyal hizmetler uzmanından öğrenmedim, onla bir şeyler yaşayıp tecrübe eden insanlardan öğrendim. Sosyal hizmetlerden hiç kimse bana bu bilgileri vermedi ben tesadüfen birisiyle tanıştıysam o N hakkında bana bir şeyler aktardı. Ama ben N'î tanıyorum onun başına gelenleri tanıyarak öğrendim. Bunları bilmeye hakkım vardı bence çünkü N'in yaşadığı şeyler kolay şeyler değil, N yuvaya gittiği zaman ilk dönem bu tarz davranmış, sizin evinize geldiğinde de böyle şeyler yaşayabilir denilseydi ben daha bilgili ve tecrübeli olmaz mıydım? Daha kontrollü davranmaz mıydım? Ama bana bir kara gürültü verdiler çocuğu ben aldım geldim, çok şükür rahatsız edici hiçbir şeyi olmadı çocuğumun, çok mutluymuş geldikten sonra. Yani bilgim olsaydı daha iyi olurdu gibi geliyor bana. Yani bize geldikten 3 ay sonra ben N'in kendini kilitleyip yemek yemediğini hastalandığını öğrendiğimde çok üzül müştüm, aynı şeyi bana yapsaydı ben ne yapabilirdim ki o zaman? En azından bir uyarıda bulunup neler yapabileceğimizi söyleselerdi, gerekirse bize yardımcı olabileceklerini belirtselerdi keşke. (K2, 45 yaş, 15 ay, 1/0-3 yaş).

TARTIŞMA

Türkiye'de çocuk koruma politikaları kapsamında çocuğun koruyucu aile modeli içindeki durumu bütün boyutları ile irdelenmelidir. Araştırma sürecinde elde edilen bilgiler ışığında koruyucu ailelerin bir sorun yaşadıkları durumlarda kendilerini ifade edebilecekleri herhangi bir mekanizmanın var olduğu ve buna erişebilme imkânlarının olduğu dikkati çekmiştir, fakat çocukların kendilerini ifade edebileceği bir merciinin olmaması nedeniyle çocuk odaklı, çocuğun sistemdeki varlığını koruma odaklı bir model geliştirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Cossar, Brandon ve Jordan (2014) e göre çocuk koruma sisteminin anlamlı bir yol üzerinden

ilerlemesi için çocukların düşüncelerini ve yapmayı istediklerini süreçte dile getirmelerinin gerekli olduğunu belirterek burada önemli olanın çocuğun ya da gencin düşüncelerini ya da hissettiklerini ifade edebilme konusunda sosyal hizmet uzmanı ile güvene dayalı bir ilişki kurmuş olmaları olduğunu ifade etmişlerdir.

Koruyucu aile modeli geçici bir model olarak bilinirliği ile birlikte çalışma kapsamında koruyucu ailelerin motivasyon nedenleri arasında çocuk sahibi olma isteği de bulunduğu görülmüştür. Koruyucu aile modeli ile motivasyonun uyuşmaması nedeniyle ailelerin amaçları göz önünde bulundurularak müdahale yapılması gereği önem arz etmektedir.

Araştırma sürecinde uzun yıllardır koruyucu ailelik yapan koruyucu ebeveynler ile görüşülmüştür. Bu durumda koruyucu ailelik süresinin belli bir yıl ile sınırlanması gerekliliği gündeme gelmektedir. Çocuğun koruyucu ailede kalmasına ilişkin belli bir zaman dilimi oluşturulmalı bu süreçte biyolojik aileler ile de çalışılmalı, biyolojik ailelerin çocuklarını geri alabilecekleri bir duruma geldikleri zaman koruyucu ailelik modeli sonlandırılmalıdır. Bu bağlamda doğrudan çocuğun biyolojik ailesi ile kalmasına engel olan unsurların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda salt koruyucu aile modelinin gelişmesi adına değil biyolojik ailesinin yanından alınması gereken devlet koruması altına alınan bütün çocuklar adına biyolojik aileler ile çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Biyolojik aileler koruyucu aile modelinin içinde aktif olarak bulunmasalar da bu sistemi çok fazla etkileyen bir kesimdir. Koruyucu aile modelinin yapılanması ve biyolojik aile görüşmeleri bakımından biyolojik ailelerin varlığı sistemi şekillendirmektedir.

Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuklar ile biyolojik ailelerinin belli aralıklarla görüşmeleri gerekmektedir. Araştırma sürecinde biyolojik aile görüşmelerinin düzensiz oluşu ya da hiç olmayışının çocukları olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda biyolojik aile görüşmelerinin belli kriterler çerçevesinde ve belli aralıklarla düzenlenmesi gerekmektedir. Biyolojik ailelerin var olup ama süreç içerisinde etkin olmadıkları ve uzun yıllar sonra çocukları ile görüşmek istemeleri şeklindeki taleplerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri görülebilmelidir. Bu nedenle koruyucu ailelik süreci başlatıldığı dönemde biyolojik ailelerle de çalışma başlatılmalı, çocukla görüşmeler kesin kurallar çerçevesine oturtulmalıdır. Bununla birlikte biyolojik aile görüşme süreci de doğru yapılandırılmalıdır. Görüşmeler çocuk ve biyolojik aile için uygun bir mekânda gerçekleşmelidir. Özellikle çocuğun yaşının çok küçük olduğu durumlarda meslek elemanları görüşmeye çocuk ile birlikte girmelidir. Bu nedenle meslek elemanı ile çocuk arasında kurulan güven ilişkisinin önemi büyüktür, dolayısıyla meslek elemanlarının tüm sürece aktif katılımı ve süreci takibi mühimdir.

Koruyucu ailelere sunulması gereken eğitim iki aşamada değerlendirilmelidir: koruyucu ailelerin koruyucu ailelik sürecine hazırlık eğitimi ve koruyucu aileleri süreçte destekleyici eğitimler.

Koruyucu ailelik sürecine hazırlık ilerleyen dönemleri yönlendirecek niteliktedir. Hazırlık eğitimlerinde; aday koruyucu ailelere hizmet öncesinde koruyucu aile modeli tanıtılmalıdır, korunmaya ihtiyacı olan çocukların özellikleri hakkında aileler bilgilendirilmelidir. Çocukların yaşam deneyimlerinin neler olabileceği ve bunların çocukta ne tür duygusal ve davranışsal sonuçları olabileceği hakkında bilgiler verilmelidir. Koruyucu ailelerin rolleri ve görevleri hakkında bilgiler verilmeli, ailelere yaşanabilecek sorunlar karşısında bu sorunları çözebilecekleri mekanizmalar tanıtılmalıdır. Koruyucu aileler çocuğun aileden ayrılma sürecine ilişkin bilgilendirilmelidir. Koruyucu ailelerin hazırlık eğitiminin nihayetinde kendilerini bu sistem içerisinde var olabilecek güçte hissedebilmesi ve ne gibi durumlarla karşılaşacağını önceden bilmesi büyük önem arz etmektedir.

Koruyucu ailelerin sürece hazırlanmaları önemli bir konu olmakla birlikte çocuk odaklı bir anlayışla koruyucu aile yanına yerleştirilecek olan çocukların da koruyucu aile modeli hakkında bilgilendirilmeleri hakkı göz ardı edilemez. Bu noktada sürecin her kesim için bilgilendirici olması gerekmektedir. Çocuğun bulunduğu yerden bakıldığında biyolojik ailesinin varlığıyla birlikte yeniden bir ailenin yanında yaşamaya başlayacak olması ve iki ailelik durumunu anlayabilmesi adına çocukların da koruyucu aile yanına yerleştirilmeden önce hazırlık amaçlı bilgilendirilmeden geçmeleri gerekmektedir. Bu noktada koruyucu aile modelinin net ve bilgilendirici ve her zaman bütün taraflara karşı açık ve tarafsız bir yapıya sahip olması gereklidir.

Koruyucu ailelerin sürece hazırlık eğitimleriyle birlikte koruyucu ailesi olacakları çocuğa ilişkin birtakım bilgilere de ihtiyaçları vardır. Araştırma sürecinde uygulamada kentler arasında küçük farklılıklar olmakla birlikte çocuklara ilişkin ailelere detaylı bilgi verilmediği anlaşılmıştır. Koruyucu ailelerin yanlarına yerleştirilecek olan çocuğun sağlık durumu, kişilik özellikleri, yaşam deneyimleri, hukuki açıdan koruyucu aileyi ilgilendirebilecek ya da etkileyebilecek gibi durumlar çocuğun güvenliğini ve gizlilik ilkesi göz önünde bulundurularak koruyucu ailelere verilmelidir. Bu noktada çocukların dosyası ile sınırlandırılmış bir geçmişlerinin olduğu da dikkati çekmiştir. Çocukların kendi yaşamlarına ilişkin meraklarının giderilmesi ve anı sahibi olabilmeleri adına da çocukların gelişimsel değişimleri ve kişilik özellikleri de dosyalarında var olmalıdır. Bunu sağlama konusunda kurum yetkilileri stajyerler ve gönüllülerden destek alabilirler.

Koruyucu ailelik sürecinin başlaması ailelerin daha fazla desteklenmeleri gereken bir döneme girmiş olmaları demektir. Bu nedenle koruyucu ailelere destekleyici eğitimler verilmesi gereklidir. Koruyucu ailelik süreci her zaman bir bebeğin koruyucu aileliği ile başlamamaktadır, aileye belli bir yaşa gelmiş bir çocuğun gelmesi ile birlikte çocuğun koruyucu aileden önceki yaşam deneyimi, davranış kalıpları gibi birtakım konularda aileden farklı özelliklere ve sorunlara sahip olması durumu da gündeme gelmektedir. Bu noktada koruyucu ailelere korunmaya ihtiyacı olan çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarını nasıl çözebilecekleri

konusunda destekleyici eğitimler verilmelidir. Sorun yaşandığı durumlarda kimlerden destek alabilecekleri hakkında koruyucu aileler bilgilendirilmelidir.

Eğitim, koruyucu ailelerin çok ciddi zorluklara sahip olan çocuk ile baş edebilme yeterlilikleri üzerine odaklanmalıdır. Bu nedenle eğitim veren uzmanların gruplarla interaktif çalışmalar yaparak öğretme deneyimi olan çocuk psikologları gibi uzmanlardan oluşan eğitim programlarını artırmalıdır, daha önceki koruyucu aileler ile iletişime geçilmelidir, genç topluluklarla görüşülmelidir, toplumla görüşülmelidir ve çeşitli davranışsal meseleler üzerine genişletilmiş ve devam eden konularda çalıştaylar düzenlenmelidir (Denby, Rindfleisch ve Bean, 1999, s.301).

Koruyucu ailelere verilecek eğitim ile birlikte çeşitli destek mekanizmalarının artırılması da gerekmektedir. Denby, Rindfleisch ve Bean (1999, s.301) olası çözüm önerilerini şöyle sıralamışlardır: kuruluş içinde gönüllülüğü artırarak geri aramalar gerçekleştirilebilir, staj dönemindeki öğrencilerden bu süreçte destek alınabilir, koruyucu ailelerin çabalarına yönelik sosyal hizmet uzmanlarının destek olacağına ilişkin yükümlülükleri yenilenebilir, koruyucu ailelerin birbirlerini desteklemeleri sağlanarak güçlenmeleri sağlanmalı (“telefon zinciri” gibi aktiviteleri teşvik etmek, dinlenme programları, bilgi paylaşımı, haber postası oluşturmak gibi). Koruyucu aile modelinin uygulama, değerlendirme ve koruyucu aileleri destekleme alanını genişletebilmek için koruyucu ailelerin bir birey ve bir aile olarak sahip oldukları güçleri, yetenekleri ve eksikliklerini araştıran çalışmalar yapılmalıdır.

Çocukların uyum sürecinde çevrenin etkisini anlamak için koruyucu aile bakımındaki çocukların davranış sorunları ile koruyucu ailelerin karakteristikleri arasındaki ilişkiye bakmak gereklidir ve bu süreçte çocuğun geçmiş yaşam deneyimlerinin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Dubois-Comtois ve diğerleri, 2015, s.121-122).

Çocuklar geçmişte kurmuş oldukları ilişkisel deneyimlerine dayanarak yeni ilişkilerini şekillendirirler. Buna rağmen koruyucu aile bakımındaki çocukların uyumları aynı zamanda yeni ebeveyn figürlerinin özelliklerinden de etkilenir. Bu varsayımdan hareketle bütün koruyucu aile kuruluşlarında çocuğun bir ailenin yanına yerleştirilmesi çocuğun iyilik halini artırmayı amaçlayan bir çözüm olarak değerlendirilmelidir. Çocukların uyum sürecinde çevrenin etkisini anlamak için koruyucu aile bakımındaki çocukların davranış sorunları ile koruyucu ailelerin karakteristikleri arasındaki ilişkiye bakmak gereklidir ve bu süreçte çocuğun geçmiş yaşam deneyimlerinin etkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Dubois-Comtois ve diğerleri, 2015, s.121-122).

Bu çalışma kapsamında koruyucu ailelerin en çok zorlandıkları dönemin uyum süreci olduğu görülmüştür. Bu nedenle koruyucu ailelerin uyum sürecinde desteklenmelerinin önemi büyüktür. Çocuğun davranışlarının koruyucu ailenin işlevselliği üzerindeki etkileri, ebeveynlik, evlilik kalitesi, uyum süreci yaşanan zorluklar ve çözüm yolları üzerinde araştırmalar ve çalışmalar yapılmalıdır.

SONUÇ

Koruyucu aile modelinin bütünlüklü bir sistem olduğu gerçeği ile bütün sürecinin göz önünde bulundurularak gelişiminin önündeki engelleri anlamak adına koruyucu aile derneklerine üye olan koruyucu ebeveynler ile yapılan bu araştırmada, koruyucu aile sisteminin ilerleyebilmesi adına öncelikli olarak bütün unsurlarının göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Koruyucu aile sisteminin kapsadığı bütün bireyler bu modelin işleyişinde önemli birer unsurdur. Türkiye’de uygulanan koruyucu aile modelinin sistemin kapsadığı bu unsurların tamamının sistem içerisine alınmadığı, sürecin sadece koruyucu aileler üzerinden ilerletilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tüm sürece bakıldığında koruyucu aile modelinin bütün aşamalarında koruma altındaki çocuğun bir aile yanında olmasının kurum bakımında olmasından daha sağlıklı bir sistem içerisinde olacağı anlayışıyla çocukların koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmesi yeterli görülerek, yerleştirme öncesi ve sonrasında sistemin işlerliğini artırmaya ve sürecin daha olumlu ilerlemesini sağlamaya yönelik yeterli bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Koruyucu ailelerin başvuru sürecinde bir eğitimden geçmeleri koruyucu ailelik sürecini olumlu olarak etkilemektedir. Araştırma kapsamında koruyucu ailelerin, koruyucu aile yönetmeliğinde belirtilenin aksine, birkaçının dışında büyük bir çoğunluğunun herhangi bir eğitimden geçmediği öğrenilmiştir. Koruyucu ailelere verilecek olan eğitimin bütün sürecin boyutlarını kapsaması ve bu modelin barındırdığı herkesin haklarına ilişkin bir eğitim olması gerektiği anlaşılmıştır.

Koruyucu ailelerin farklı dinamiklerden etkilenmiş olsa da nihayetinde tüm süreçte en çok zorlandıkları dönemin çocuğun aileye katıldığı dönem itibarıyla gerçekleşen uyum süreci olduğu görülmüştür. Koruyucu ailelerin uyum sürecinde zorluklar yaşamalarının üzerinde birçok neden olduğu anlaşılmıştır. İlk olarak koruyucu ailelerin herhangi bir eğitimden geçirilmemiş olmalarının koruyucu ailelerin yaşadıkları karşısında zorlanmalarına neden olduğu görülmüştür. Koruyucu ailelerin bu süreçte zorlanmalarının bir diğer nedeninin çocuğun duygusal ve davranışsal problemlere sahip olması nedeniyle ailelerin neler yapacaklarını bilmemeleri olduğu görülmüştür. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların içinde bulunduğu yaş aralığı ile birlikte geçmiş yaşam deneyimlerinin uyum sürecini etkilediği anlaşılmıştır. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların küçük yaştan itibaren yuvada kalmış olmasının aile yaşamına uyumu geciktirdiği tespit edilmiştir. Koruyucu ailelerin tüm süreçte en çok zorlandıkları dönem olarak uyum sürecinde çocuk ile güven ilişkisi kurmanın aileleri yoran bir dönem olduğu dikkati çekmiştir.

Sonuç olarak koruyucu aile modelinin koruyucu aileler, koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuklar ve bu çocukların biyolojik aileleri ve kurumsal yapı gibi farklı unsurları barından ve her bir unsurun birbirini etkilediği kapsamlı bir model olduğu görülmektedir. Bir bütün olarak bakıldığında bugün koruyucu aile modelinin istenilen durumda olmamasının arkasında bu

modelin kapsadığı bütün unsurlar ile çalışılmaması yatmaktadır ayrıca koruyucu aile sistemine dâhil olan her bir bireyle çalışılmamasının bu modelin işlevliliğini azalttığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bass, S., Shields, M. K., Behrman, R.E. (2004). Children, Families, and Foster Care: Analysis and Recommendations. *The Future of Children*. 14(1), 4-29.
- Buehler, C., Rhodes, K. W., Orme, J. G., Cuddeback, G. (2006). The Potential for Successful Family Foster Care: Conceptualizing Competency Domains for Foster Parents. *Child Welfare*. 85(3), 523-558.
- Cooley, M. E., Petren, R. E. (2011). Foster parent Perceptions of Competency: Implications for Foster Parent Training. *Children and Youth Services Review*. 33, 1968-1974. doi:10.1016/j.childyouth.2011.05.023
- Cossar, J., Brandon, M. Jordan, P. (2014). ‘You’ve Got to Trust Her and She’s Got to Trust You’: Children’s Views on Participation in the Child Protection System. *Child & Family Social Work*. doi:10.1111/cfs.12115
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri*. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.). (2. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Daniel, E. (2011). Gentle Iron Will: Foster Parent’s Perspectives. *Children and Youth Services Review*. 33, 910-917. doi:10.1016/j.childyouth.2010.12.009
- Dubois-Comtois, K., Bernier, A., Tarabulsy, G. M. Cyr, C., St-Laurent, D., Lanctôt, A.S., St-Onge, J., Moss, E., Béliveau, M.J. (2015). Behavior Problems of Children in Foster Care: Associations with Foster Mothers’ Representations, Commitment, and the Quality of Mother-Child Interaction. *Child Abuse & Neglect*. 48, 119-130. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.06.009.
- Gillis-Arnold, R., Crase, S. J., Stockdale, D. F., Shelley, M. C. (1998). Parenting Attitudes, Foster Parenting Attitudes, And Motivations of Adoptive and Nonadoptive Foster Parent Trainees. *Children and Youth Services Review*. 20(8), 715-732. DOI: 10.1016/S0190-7409(98)00033-4
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 18(2), 7-19.
- Leathers, S. J. (2003). Parental Visiting, Conflicting Allegiances, and Emotional and Behavioral Problems Among Foster Children. *Family Relations*. 52(1), 53-63.
- Neuman, L. W. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası
- Octoman, O., Mclean, S., Sleep, J. (2014). Children in Foster Care: What Behaviors Do Carers Find Challenging?. *Clinical Psychologist*. 18, 10-20. doi:10.1111/cp.12022.
- Üstüner, S., Erol, N., Şimşek, Z. (2005). Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Davranış ve Duygusal Sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 12 (3), 130-140.
- Whiting, J. (2000). The View from Down Here: Foster Children’s Stories. *Child & Youth Care Forum*. 29(2), 79-95.
- Wulczyn, F., Daro, D., Fluke, J. Feldman, S. Glodek, C. Lifanda, K. (2010). Adapting a systems approach to child protection: key concepts and considerations. http://www.unicef.org/protection/files/Adapting_Systems_Child_Protection_Jan__2010.pdf
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.